
DICCIONARI DE FRASEOLOGIA
(SEGLES XVII-XXI)

Joaquim Martí Mestre

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

ÍNDEX

PRÒLEG, <i>d'Antoni Ferrando</i>	11
INTRODUCCIÓ	15
DICCIONARI DE FRASEOLOGIA	21
NOTES COMPLEMENTÀRIES.....	1643
BIBLIOGRAFIA.....	1657
ÍNDEX ALFABÈTIC.....	1757

PRÒLEG

Joaquim Martí Mestre completa amb aquest *Diccionari de fraseologia (segles XVII-XXI)* la ingent tasca que inicià fa uns quants anys amb la publicació del *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)* (València, Publicacions de la Universitat de València, 2006). Si amb aquesta obra ens oferia un riquíssim repertori de paraules, accepcions i locucions de l'argot valencià, extret de fonts predominantment inèdites o poc conegudes de caire o intenció popular, amb el *Diccionari de fraseologia* ens regala un impagable tresor fraseològic del valencià, que ha pogut extraure d'una gran quantitat de textos literaris i paraliteraris datats entre el segle XVII i començaments del segle XXI. De l'ambició de l'obra, en dóna fe l'impressionant llistat de fonts documentals incloses en la bibliografia, veritable eina de consulta per als estudiosos de la literatura popularista dels segles XVIII, XIX i primera meitat del XX, ja que s'hi inclouen, a més de nombroses fonts impreses, no poques fonts manuscrites, algunes pràcticament desconegudes.

L'obra segueix una metodologia comparativa i diacrònica: situa el lèxic en el seu context històric i el compara amb diccionaris i textos literaris de l'època i anteriors, no únicament valencians sinó també d'altres varietats diatòpiques del català i de les llengües més pròximes a la nostra, com el castellà, l'aragonés, l'occità, l'italià i el francès. Té també en compte les aportacions crítiques dels especialistes en història del lèxic, els corpus informatitzats, els estudis sobre variació diatòpica, els atlas lingüístics (l'*ALPI* i l'*ALDC* especialment) i els diccionaris valencians actuals. Així doncs, el *Diccionari de fraseologia*, encara que basat en textos valencians, aporta informacions descriptives, explicacions etimològiques i dades històriques sobre una àmplia gamma de mots i construccions, generalment populars, que en bona part també es localitzen fora de l'àmbit territorial valencià. Tot plegat el converteix en un repertori complementari d'obres com el *Diccionari Català Valencià Balear* (DCVB), d'Antoni Maria Alcover i de Francesc de Borja Moll, i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat), de Joan Coromines.

Amb el *Diccionari de fraseologia*, els interessats en la lexicografia catalana podran adquirir unes informacions molt sòlides sobre la fraseologia i el vocabulari històric de la nostra llengua d'un període, que arriba fins als nostres dies, i d'un espai geogràfic, el País Valencià, encara poc estudiats. Els usuaris hi trobaran una mina d'unitats fraseològiques procedents de textos destinats predominantment al gran públic, com són els col·loquis, les obres de teatre, les relacions de festes, els llibrets de falla i la premsa satírica, que reflecteixen amb bastant fidelitat nombrosos trets de la llengua parlada de cada moment històric. En parlar de les obres de teatre del segle XIX i principis del XX, Sanchis Guarner ja va remarcar

que «la llengua dels sainets i entremesos és essencialment dialectal, viva, directa, de bastant riquesa lèxica, però sense gens de purisme literari» (*Els inicis del teatre valencià modern*, 1980, p. 94). Ara bé, Martí Mestre no s'ha limitat a la replega de dades, ans ha adoptat una perspectiva comparatista interdialèctica i interlingüística. En altres mots, no sols relaciona els fraseologismes valencians amb els de la resta de parlars catalans, sinó també amb les formes equivalents d'altres llengües i varietats lingüístiques romàniques. Així, quan comenta l'expressió *Catarroja descuberta!*, tan popular en les comarques centrals valencianes, ens remet a *Tarragona descuberta!*, que Galán documenta a Fraga i que, sota altres variants, com *Terra roja descuberta*, llegim en textos procedents de Catalunya dels segles XVIII i XIX. O, en el cas de *dar-se comes* 'apressar-se, córrer', ens recorda que unes construccions paral·leles o pròximes es troben en les occitanes *aver de cambas, prene cambas i s'avodar a las cambas*, en el francès *à toutes jambes* i en l'italià *darsela a gambe*. Igualment, en adduir *fer-se carn de gallina (a algú)* 'espantar-se, tenir molta por', ens remet a l'occità *aver la carn de galina (de pola)*, al francès *chair de poule* i al castellà *ponérsele a alguien la carne de gallina*.

Les anàlisis de Martí Mestre van encara més enllà d'aquestes comparacions, ja que sovint ens remet a fraseologismes pròxims semànticament però no lèxicament, amb informacions, almenys indirectes, sobre el seu ús al si de les varietats geogràfiques del valencià. Així, en explicar *cap a pardalets* 'persona poca-solta, de poc de coneixement, que té idees absurdes o inconsistentes', ens assabenta que Estanislau Alberola (de Quatretonda) ha documentat *tindre el cap ple de pardalets, ser un cap d'oroneta i tindre un cap d'oroneta*; que Maria Soledat González Felip (de Nul·les) usa *tindre el cervell de pardalet*, i que Toni Cucarella (de Xàtiva), Enric Forcada Traver (de Castelló de la Plana) i Francesc Gisbert (d'Alcoi) opten per *cap d'estornell*, amb la mateixa accepció. Aquestes anàlisis esdevenen veritables monografies quan algun dels components lèxics dels fraseologismes tenen interès filològic, bé perquè són poc coneguts, bé perquè són marcadament dialectals, o bé perquè documenten accepcions no registrades en els diccionaris més coneguts. És el cas, per exemple, de *renoc* (sovint confós amb el gripau) o *d'arca* (en *fer arca*).

El *Diccionari de fraseologia* aporta nombrosos fraseologismes no registrats en el DCVB ni en altres diccionaris històrics i etimològics, com són *estendre la roba (d'algú)* 'criticar o malparlar d'algú', *posar-se sobre si* 'posar-se ferm de pensament i de voluntat, asserenar-se', o *quedar-se en la siment en el cos* 'restar en el dubte (d'alguna cosa), sense aclarir-la'. Tampoc hi apareixen mots com ara *malcrió, miro, pardalotxa, rascadents, raspalló, raspó, replegó, runxa i arrebanador*, ni accepcions com *bolic* 'conjunt, grup de persones més o menys desordenades', *cabdallet* 'coet tronador', *fer curruixes (a algú)* 'festejar, galantejar', *bon nom* 'nom de fonts', per oposició a *malnom*, i *passera* 'camí, ruta, per on hom s'adreça a algun lloc', entre molts altres.

Un dels aspectes més gratificants del *Diccionari de fraseologia* són els comentaris de Martí Mestre sobre la motivació dels fraseologismes, que sovint aporten informacions sobre personatges o fets d'un passat més o menys llunyà. Bastarà un exemple per a il·lustrar-ho. L'autor ha pogut confirmar el significat de la locució *anar-se'n a la botiga del Pual* 'desenganyar-se, patir un desengany', que documenta en un llibret de falla de 1919 («Che, vés a que't desengañen / a la botiga del Poal»), perquè la botiga del Pual (o del Poal) representava popularment a València el paradigma del desengany, segons conta Antoni de

Cidón a *Chocs florals 1905*, en referència a fets ocorreguts a València als anys 60 o 70 del segle XIX, que tingueren gran ressò.

No menys interessants són les informacions folklòriques i sociològiques del *Diccionari de fraseologia*, que converteixen l'obra en una eina molt estimable per a descobrir o confirmar aspectes importants de la societat valenciana tradicional, com és, per exemple, la mala fama que tenien determinats oficis, com el de sastre. Així, Alberola arplega la dita: *Sastres pobres que robeu: / robeu, que pobres sereu*. Una mala fama que aquest ofici compartia amb d'altres, tal com es constata en la dita: *100 sastres, 100 botiguers, 100 moliners, 300 lladres*, recollida a la Pobra Llarga. Martí Mestre fa veure que aquesta prevenció contra els sastres es reflecteix no sols en textos de Catalunya, com l'anònima *Comèdia de santa Tecla* (s. XVIII) o en les obres teatrals de Robrenyo, sinó també en textos d'altres llengües, que addueix sempre amb precisió.

Des d'una perspectiva més estrictament filològica, són de gran interès les variants formals que recull, algunes no registrades tampoc en els diccionaris històrics i etimològics més coneguts, com el DCVB i el DECat. Així, *angüent* i *ungüent*, *símola* (per *sémola*), *arficós*, *uít* (per *oít*), *xaveca*, *apedregada*, *albre*, *incà* 'encara', *paput* 'putput', *quistió* 'qüestió', *motxiganga* 'moixiganga', *menjuí* 'benjuí', *pastell* 'pestell', *atabac* 'tabac', *endròmina*, *asserp*, etc.

Gran part de la informació continguda en aquest *Diccionari de fraseologia* fa referència a la societat valenciana predigital i és, per tant, de gran utilitat per a conèixer millor els seus referents culturals i lingüístics. Amb la desaparició de molts d'aqueixos referents, ha caigut en desús una gran part del lèxic que servia per a designar-los. Recuperar-lo, explicar-lo i contextualitzar-lo ha estat el gran repte que s'ha proposat Martí Mestre. El resultat no és, tanmateix, una obra d'arqueologia lingüística. Les dades recollides tan pacientment pel nostre lexicògraf no sols ens permeten conèixer millor el nostre passat, sinó que ens ajuden també a explicar-nos la distribució territorial i generacional del lèxic actual i a rescatar uns recursos lingüístics, vius encara en bona part entre les generacions de més edat. Aquests recursos, depurats i actualitzats, poden ser útils no sols per als nostres escriptors, professionals dels mitjans de comunicació, tècnics lingüístics, docents, lexicògrafs i historiadors de la cultura i del folklore, sinó també perquè els usuaris de la nostra llengua –sotmesa per la globalització a un procés d'empobriment i despersonalització, letals per al seu futur– puguen enriquir les seues possibilitats expressives.

Comptat i debatut, el *Diccionari de fraseologia*, com el *Diccionari històric del valencià col·loquial*, no haurien estat possibles sense la sòlida i ja llarga trajectòria investigadora del seu autor en el camp de la lexicografia històrica. En efecte, són nombroses les publicacions de Joaquim Martí Mestre (València, 1964), professor de la Universitat de València, que avalen el seu rigor científic, la seua competència professional i la seua ponderació interpretativa. Entre els treballs de caire més lexicogràfic, em plau destacar el seu *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric* (València, Denes, 2011) i articles tan interessants com «Els fraseologismes en Eduard Escalante» (1997), «Afinidades léxicas aragonesas en el valenciano del siglo XIX» (2012) i «El lèxic popular valencià en la literatura de les primeres dècades del segle XX: l'aportació de Faust Hernández Casajuana» (2015). Ara bé, no podem oblidar anàlisis lingüístiques de conjunt tan arredonides com els seus

estudis i edicions de les *Ordinacions de la costa marítima del regne de València* (1991), del *Llibre d'Antiquitats de la Seu de València* (1994), de la *Consueta de la Catedral de València* (2009) en col·laboració amb Xavier Serra, i els seus estudis sobre la fonètica i la morfologia nominal de *Curial e Güelfa*, publicats als *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa, novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana* (2012). Els repertoris i estudis lexicogràfics de Martí Mestre el converteixen en un especialista de consulta obligada no sols per a conèixer la història del lèxic valencià dels quatre segles darrers –la parcel·la geogràfica menys atesa en els diccionaris històrics i descriptius de la llengua catalana–, sinó també per a completar, matisar i corregir nombrosos aspectes d'aquests diccionaris.

No puc acabar aquestes ratlles sense manifestar la meua gratitud a totes les institucions i a tot el personal tècnic del Servei de Publicacions de la Universitat de València que han fet possible la publicació d'aquest *Diccionari de fraseologia*. I no hi puc posar punt final sense expressar el meu reconeixement a Joaquim Martí Mestre per les seues preuadíssimes contribucions a la història lingüística del nostre país i, en particular, per l'obra que el lector té en les seues mans.

ANTONI FERRANDO
Universitat de València
València, gener de 2017